

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.13.9>

Volume 7/1

2023 p. 195-207

KÜLTÜREL SÜREKLİLİK BAĞLAMINDA HALK EKONOMİSİNİN HALK YAŞAMINDAKİ BAŞLICA ÖZELLİKLERİNE DAİR BİRTAKIM TESPİTLER

SOME OBSERVATIONS ON THE MAIN FEATURES OF FOLK ECONOMY IN FOLK LIFE AS PART OF CULTURAL CONTINUITY

Hasan Ali DİKEN*

ÖZ

Halk ekonomisi, halkın; kendine özgü geçim standartlarını tesis etmek maksadıyla oluşturduğu geleneksel üretim ve tüketim alışkanlıklarının tümünü içeren bir sistemin adıdır. Bu doğrultuda, halk, kendi ekonomik kaynaklarını yaratmaktadır. Dolayısıyla halk ekonomisi, halkın, kendine has iktisadî gereksinimlerini gidermek amacıyla vücuda getirdiği davranışların genel bir toplamıdır. Halkın ekonomik kapsamındaki geleneksel alışkanlıkları ve davranışları, halk ekonomisinin “alternatif” bir ekonomi modeli olarak şekillenmesinde büyük birer öneme sahiptir. Zira halkın, geleneksel kanallara istinaden benimsediği bir kısım faktörleri bünyesinde barındıran halk ekonomisi mefhumu; bahse konu çerçevedeki yol, yöntem, metot, usul, araç, gereç, alet, edevat ve benzeri katmanlara bağlı olarak inşa edilen bir süreci içine almaktadır. İlgili minval üzere, halk ekonomisi, belli bir gelenek kültürünü de yaratması ve yaşatması münasebetiyle; halkbilimi veya folklor ilminin ilgi alanına girmektedir. Nitekim halk ekonomisi, zamanla folklor ilminin iktisat ilmine temas etmesinin bir neticesi olarak; folklorun çalışma kadrosuna da dâhil edilmiştir. Mevzubahis eksene yönelik olarak, geleneksel zeminlerde temin edilen belli başlı ekonomik kaynaklar, kimi kurallara dayandırılmak kaydıyla; halk ekonomisi kavramını ortaya çıkarmıştır. Bu durum ise halk ekonomisi mefhumunun, halkbilimi disiplini içerisinde değerlendirilmesinin önünü açmıştır. Bahsedilen bağlama binaen, halkbilimine temel teşkil eden “halk kültürü”nün en önde gelen unsurlarından biri olan halk ekonomisi, sosyokültürel ve sosyoekonomik yapıların birincil dereceden belirleyicisi ve

* Arş. Gör. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halkbilimi Anabilim Dalı, Türk Halkbilimi Bilim Dalı, E-mail: h.ali.diken@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-5948-4255, Ankara, Türkiye.

yönlendiricisi olarak dikkat çekmektedir. Özellikle kırsal yaşam alanlarında vuku bulan alternatif ekonomi modelleri, büyük ölçüde halk ekonomisine bağlı olarak teşekkül ve tekâmül eden bazı uygulamalar vasıtasıyla mümkün olabilmektedir. Söz konusu açıdan bakıldığında, halk ekonomisinin, gelenek kökenli bir arka plana sahip olduğunu ifade etmekte yarar vardır. Bu çalışmada, iktisadî esaslı gelenek kültüründen ileri gelen belli öğeler, halk ekonomisinin kültürel sürekliliğe yaptığı bir kısım katkılar minvalinde ele alınacaktır. Dolayısıyla da halk ekonomisi nosyonu, halk sathındaki birtakım özelliklerinden hareketle değerlendirilecektir. Malum istikameti takiben, halk ekonomisinin; gelenek kültürünü besleme potansiyeli noktasındaki yeri, değeri ve önemi; bu yönde cereyan eden kültür değişimleri de dikkate alınarak; ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Kültür, Gelenek, Gelenek Kültürü, Halk Ekonomisi, Halk Yaşamı*

ABSTRACT

Folk economy includes all the traditional production and consumption habits of the people with the aim of establishing their own standards of living. Accordingly, the people create their own economic resources. Therefore, the folk economy is the totality of the behaviors of the people to meet their specific economic needs. The traditional economic habits and behaviors of the people played an important role in shaping the folk economy as an "alternative" economic model. In fact, the concept of folk economy, including some factors adopted by the people based on traditional channels, includes a process built by the way, means, method, manner, tools, equipment, instruments, and other layers within the framework in question. In this regard, the folk economy is within the field of interest of folklore, since it also creates and perpetuates a certain traditional culture. Consequently, folk economics has been introduced to the study of folklore as a consequence of folklore's contact with the science of economics over time. Along the aforementioned line, certain economic resources acquired on traditional grounds, provided that they are based on certain rules, have given rise to the concept of folk economy. This gave grounds for the concept of the folk economy to be evaluated within the discipline of folklore. Based on the aforementioned context, folk economy, as one of the most significant elements of "folk culture", which constitutes the basis of folklore, has attracted attention as a primary determinant and directive of socio-cultural and socio-economic structures. Particularly, the alternative economic models in rural areas can be realized through some practices that are largely formed and evolved through folk economics. In this respect, it is worth noting that the folk economy has a tradition-based background. This study will examine certain elements of an economic-based traditional culture through the lens of some of the contributions of the folk economy to cultural continuity. Therefore, the folk economy notion will be evaluated with reference to certain features of the public realm. Following the foregoing point, the place, value, and significance of

the folk economy regarding its potential to nourish the traditional culture will be analyzed, also keeping in mind the cultural changes that have taken place in this direction.

Key Words: *Culture, Tradition, Traditional Culture, Folk Economy, Folklife*

GİRİŞ

Kültür, insanın; dünya hayatına adımını attığı ilk andan itibaren, doğaya hâkim olma sürecinde edindiği ve öğrendiği birikimlerin bütününe içine alan bir sistemin adıdır. Bu durumun akabinde, kültür, insan tarafından inşa edilen kurumların tümünü ihtiva etmektedir. Söz konusu minvalde, kültür, insanın ortaya koyduğu maddî ve manevî unsurların hepsinden müteşekkil bir yapıyı bünyesinde barındırmaktadır. İlgili zemine istinaden, insanlarca vücuda getirilen her bir kültürel ögenin; bir diğeri ile niteliksel ve işlevsel bakımdan ilişkili olduğunun altını çizmek gerekmektedir (Özarıslan ve Karataş, 2016, s. 57). Bahsedilen çerçeveye yönelik olarak, kültürel yapıların, dinamik bir iletişim sürecini tetiklediklerinin dile getirilmesinde fayda vardır. Bu bağlamda, kültürel yapıların, kazandıkları işlevsellikler ölçüsünce; birbirlerini tetikleyen veya ittiren güçler konumuna geldikleri bilinen bir gerçektir.

Bahse konu açıdan bakıldığında zaman, ekonomi mefhumunun da malum kültürel öğelerden biri olduğunu belirtmekte yarar vardır. Bilindiği üzere, kültürün, çok çeşitli alanlarla ilişkisi bulunmaktadır. İlgili kapsam içerisinde, kültüre atfedilen mirasın veya belleğin, ekonomiyle de yakından ilgili olduğu aşikârdır (Özdemir, 2009, s. 73). Zira ekonomi mefhumu, kültürel sürekliliğin baş aktörlerinden biri olarak dikkat çekmektedir. Dolayısıyla ekonomi kavramı, insan hayatının devamlılığını sağlayan bir özelliğe sahiptir. Nitekim ekonomik faaliyetler, insan hayatında elzem olan kültürel unsurların yaratılması ve yaşatılması noktasında önemli gelişmelere sahne olmuşlardır.

En genel tabiriyle, ekonomi; insan hayatını düzenleyen, belirleyen ve yönlendiren bir arka planın tezahürüdür. Dolayısıyla ekonomi, insanın, gereksinimleri dâhilindeki materyallere adapte olma sürecidir (Bates ve Fratkin, 2003, s. 340). Mevzubahis doğrultuda, bireyin ve toplumun menfaati, bu yönde cereyan eden ihtiyaç faktörlerine bağlı olmak suretiyle; ekonomik gelişmelerin el verdiği ölçülerde şekillenmektedir. Bu durum, ekonomiden kaynaklanan ihtiyaç faktörlerinin özellikleri nispetinde belli bir şekil almaktadır.

Ekonomik alandaki gereksinim unsurlarının özellikleri ise insanların, içinde yer aldıkları zamanlara ve mekânlara göre değişiklik göstermektedir. Bahsedilen husus, medeniyetleri teşekkül ettiren kültür değerlerinin doğuşundaki “coğrafi çevre”, “insan unsuru” ve “cemiyet” (Kafesoğlu, 1998, s. 26) üçgeninde gerçekleşmektedir. İlgili hususun bir neticesi olarak, ekonomik mecradaki gereksinim öğeleri de malum üçgene

bina edilmek üzere; sosyal, toplumsal ve kültürel farklılıkları doğuran etkenlerin başında gelmektedir.

Ekonominin özelliklerini, genel itibarıyla; eski olmak, devamlı olmak, gerekli olmak, toplumsal düzeni kurmaya dönük olmak, istikrar sağlamak, mantıksal bir uyuma sahip olmak, karşılıklı güven duygusu oluşturmak, üretime dönük olmak ve benzeri biçimlerde sıralamak mümkündür. Bu durumun akabinde, ekonomi, kamu yararının gözetilmesini esas alan bir zeminin üzerine bina edilmektedir. İlgili minval üzere, ekonomi, bireyin ve toplumun gereksinimlerinden ileri gelen bir olaylar ve durumlar silsilesidir.

İnsanlık tarihi; ekonomik kaynakların, birey ve toplum ihtiyaçlarını karşılama bakımından doğrusal bir gelişim, değişim ve dönüşüm süreci yaşamaktadır. Dolayısıyla ekonominin toplumsal yaşamdaki misyonu, toplumlar arasında cereyan eden ilişkiler açısından bakıldığında zaman, en temel belirleyici etkenlerin başında gelmektedir (Alpago, 2018, s. 302-303). Zira ekonomi, kültür ve medeniyet unsurlarının ortaya çıkmasında mühim roller oynayan faktörlerin arasında yer almaktadır.

Ekonomi sistemleri içinde; sözlü kültür ortamında oluşan, gelişen, yayılan ve yerleşen bir kısım düzenlemeler bütünü olarak görülen halk ekonomisi, sahip olduğu belli başlı özelliklerin akabinde, pozitif ekonomiden ayrılmaktadır. Söz konusu eksende, normatif bir seyir izleyen halk ekonomisi, büyük oranda gelenek kültürüne bağlı kalınan bir altyapının sirayetidir. Bu durum, halkın, kendi geçim kaynaklarını ortaya koymasına binaen gerçekleşmektedir. Ekseriyetle devletlerin ekonomik darboğaza girdiği zamanlarda, halk ekonomisinin önemi, alternatif üretim sistemlerinin geliştirilmesinin doğal bir sonucu olarak; daha net anlaşılmaktadır.

Geleneksel çevrede, halkın; hayatı, yazılı belgelere dayalı olmayan belli başlı anlaşmalara ve uygulamalara dayalı olan pratiklerle daha kolay bir hale getirdiği malumdur (Özarlan, 2005, s. 56). Buna mukabil, halk ekonomisi, kaynağındaki normların tavsiye ettiği alışkanlıkları ve davranışları ön plana çıkarmaz. Nitekim halk ekonomisi, kendiliğinden vuku bulan kimi gereksinimlerin, geleneksel çerçevedeki başlıca uzantılarını içeren bir derinliğe sahiptir. Dolayısıyla halk ekonomisi düzeninde, halkta karşılık arz etmeyen ve halk tarafından “norm dışı” olarak kabul edilen bazı öğeler, toplum yaşamından soyutlanmaktadır.

Bu çalışmada, iktisadî temellere dayanan gelenek kaynaklı belli başlı unsurlar, halkbilimi çalışma kadroları arasında yer alan “halk ekonomisi”nin kültürel sürekliliğe sunmuş olduğu bir kısım katkılardan hareketle ele alınacaktır. Bahse konu durumun paralelinde, halk ekonomisi kavramı, halk nezdindeki başlıca özelliklerinden yola çıkılarak değerlendirilecektir. İlgili bağlama istinaden, halk ekonomisinin; gelenek kültürüne etkisi minvalindeki yeri, değeri ve önemi; mevzubahis doğrultuda vuku bulan kültürel değişim ve dönüşüm süreçleri de göz önünde bulundurularak, öne çıkarılacaktır.

Sonuç olarak, halk ekonomisi mefhumundan hareketle yaratılan ve yaşatılan bazı kültürel kodlar, belli bir bütünlük içerisinde aksettirilmeye çalışılacaktır.

1. Halk Ekonomisinin Gelenek Kültürüne Katkıları

Halk ekonomisi, halkın, sosyal ve fiziksel mevcudiyetini idame ettirmek noktasında ihtiyaç duyduğu nesnelere ve hizmetleri geleneksel kanallarla yarattığı ve yaşattığı bir sürecin adıdır. Bu bağlamda, halk, zaman içinde edindiği ve öğrendiği üretim ve tüketim sürecine dair bilgileri, becerileri, deneyimleri ve yeterlilikleri; kendi koyduğu kurallara uygun olarak sergilemektedir. Bahse konu düzlemde, halk ekonomisi pratikleri itibarıyla, halkın geleneksel doğrultulardaki iktisadî hayatının yazılı belgelere gerek duyulmadan düzenlenmesi amaçlanmaktadır. Mevzubahis durum, halk ekonomisinin, sözlü kültür ekseninde gelişmesi münasebetiyle; “doğal ekonomi” (Weber, 2014, s. 161-162) olarak da tanımlanmasını sağlamıştır.

Bu duruma ilişkin olarak, halk ekonomisi, geçmişten bugüne kadar süregelen bir zaman diliminin akabinde; insanların, atalarından devraldıkları bir kısım uygulamaları kapsamaktadır. Söz konusu minvalde, halk ekonomisi uygulamalarını hayata geçiren insanlar, zamanla ilgili zeminlerdeki geleneksel ekonomi bilgisine de sahip olabilmektedirler. Söz konusu ekseninde, halk ekonomisi; daha ziyade kişisel üretimin hâkim olduğu, gelişmiş bir ticaret ağının olmadığı, üretimin küçük ölçekli çevrelerdeki insanlara sunulduğu bir “kapalı ekonomi”, “aile ekonomisi” veya “ev ekonomisi” sistemidir (Bougle, 1964, s. 402).

Bilhassa kırsaldaki kapalı ekonomi düzeni itibarıyla, pazar ihtiyacını karşılayan ve “çerçi” adıyla anılan belli bir esnaf grubunun pazarladığı mal ve hizmet değişimine bağlı olarak gelişen ekonomi şekli ile halkın çeşitli geleneksel usullere başvurmak kaydıyla kendi geçim standartlarını inşa etme yöntemleri ve ticaret biçimleri; halk ekonomisinin münderecatını yakından ilgilendirmektedir (Çobanoğlu, 2009/3, s. 1063). Bu ifadeler, bir bakıma, halk ekonomisinin; geleneksel meslek kollarının doğmasındaki önemini gözler önüne sermektedir.

Halk ekonomisinin en belirgin özelliklerinden biri, halkın pozitif ekonomiye karşı geliştirdiği “alternatif” geçim kaynaklarının etkin şekillerde kullanılmasıdır. Bu mevzuya dönük olarak, halk; paranın kısıtlı olduğu zamanlarda, kendi iktisadî seçeneklerini ortaya koymak kaydıyla, geleneksel karar alma mekanizmalarının otoritelerine binaen; “karşılıklılık” temeline bağlanan “takas”, “mübadele”, “değiş tokuş” veya “değişim” tarzı bir kısım “trampa” usulü alışveriş tercihlerini benimsemektedir (Mauss, 2011, s. 207-208).

İlgili bağlamda, halk, kendine has bir çizgide yarattığı iktisadî pratikler vasıtasıyla; bu yöndeki gelenek kültürünü yazılı belgelere dayandırmayarak sürdürülmektedir. Dolayısıyla geleneksel çevrelerde, halkın, kendi ekonomik hayatını; yazılı belgelere dayalı olmaksızın, sadece sözlü anlaşmalara dair belli başlı pratiklere

yönelik bir yol benimseyerek idare etmesi; halk ekonomisinin temelini meydana getirmektedir. Bu sayede, halkta karşılık bulan ekonomik varlıklar, sağlam temeller üzerinde takas edilmektedir. Söz konusu kapsama dönük olarak, sosyal ve toplumsal saygı kuralları içerisinde, insanların karşılıklı güven tesisinde bulunmaları; halk ekonomisinin geleneksel bağlamdaki işlerliğini temin etmektedir.

Bilindiği üzere, gelenekler, toplumsal yaşamda belli bir ittifak dâhilinde kabul gören birtakım uygulamaları içermektedir. Bu minval üzere, geleneklerin, başlıca tecrübelerle bağlı olarak ortaya çıktıkları açıktır. Bahsedilen çerçevede; gelenekler, içinden çıktıkları toplumları; daha iyiye, daha doğruya ve daha güzele ulaştırmayı amaçlamaktadır (Özarlan, 2005, s. 58). İlgili şekilde, geleneklerin, bir nevi toplumsal barışı ve sosyal refahı tesis ve temin etme görevleri vardır. Halk ekonomisi sistemi de “karşılıklı güven” duygusuna dayanan bir zemine mukabil, geleneklerin iktisadî temellerde devamlılık arz etmesine büyük katkılar sunmaktadır.

Malum istikamette; halk ekonomisine yönelik olarak gelişen, değişen ve dönüşen bir kısım gelenek faktörlerinin; halkın sosyokültürel ve sosyoekonomik yaşam süreçlerini belli bir düzene oturtma gayesine nail olduğunun ifade edilmesinde yarar vardır. Bahse konu duruma dönük olarak, teşvik tedbirlerinden yoksun bir ortamda gelişen halk ekonomisi pratikleri, ekonomi alanında formasyon sahibi olmayan insanlar tarafından; genellikle “sezgi” ve “tecrübe” yoluyla kurulan ufak çaplı pazarlama esaslarıyla yürütülmektedir (Rubin, 2003, s. 157).

İlgili şekilde, halk ekonomisi sistemi vasıtasıyla; insan yaşamını ilgilendiren başlıca gelenek öğeleri, insanlar veya gruplar arasında cereyan eden ticaret ağlarının ilerlemesini takiben; ticarî ilişkilerde karşılıklılık esasına dayalı olan küçük ölçekli pazar ekonomisinin teminatıdır. Bu durum, insanların, kendi üretimlerini; kuşku duymadan takas etmelerinin yolunu açan bir ekonomik düzenin kurulmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla halk ekonomisi dâhilinde, toplumsal çerçevedeki sözlü birtakım antlaşmalar, öncelikle “karşılıklı rıza” esasına dayalı olarak yürütülmektedir. Bu şekilde, insanlar, kendi aralarında yaptıkları belli başlı sözleşmelere uymak şartıyla; mübadelelerini gerçekleştirmektedirler (Diken, 2022, s. 293).

Halk ekonomisinin en önde gelen karakteristik özelliklerinden biri, malum eksenindeki referansların sözlü kültür ortamında teşekkül etmek suretiyle kuşaktan kuşağa aktarılmış olmasıdır. Böylelikle halk ekonomisine ilişkin olarak ortaya çıkan kaynaklar ve bu kaynaklara dayalı tatbikatlar, kuşaklar arasındaki sürekliliklerini kazanmışlardır. Dolayısıyla da halk ekonomisine ait kaynakların pratiğe dökülmesi, belli birtakım kurallara dayandırılarak, bu ekonomi düzeninin sözlü kültür belleğindeki aktif ve başat rolünü sosyal ve toplumsal zeminlerde devamlı kılmaktadır. Zira geleneksel kültürün el verdiği imkânlarla binaen sürekliliğini kazanan halk ekonomisi, “sözlü anayasal belgeler” niteliğindeki kuralları halka telkin etmek suretiyle, halkın alternatif geçimini kuran bir ilişkiler bağını ortaya çıkarmıştır.

2. Halk Ekonomisinin Kültürel Sürekliliğe Etkileri

Halk ekonomisinin ilk uygulayıcılarının; içinde yer aldıkları toplulukların, sözlü tarihiyle tanınan “ilk ataları” olduğunu dile getirmekte fayda vardır. Zira iktisadî alandaki ilk faaliyetlerin, halk ekonomisine dönük bir düzlemde başladığının altını çizmek gerekmektedir. Bu bağlamda, arkeolojik ve etnografik açılardan elzem olan bir kısım maddî kültür unsurları; uygarlıkların temelini meydana getirmiştir (Hamit Zübeyr, 1932, s. 13). Bahse konu oluşumda, insanların ilk atalarından intikal eden geleneksel ekonomik pratiklerin etkileri büyüktür. İlgili husus, malum istikametteki kültürel sürekliliği tetikleyici bir zemin yaratmıştır. Nitekim halk ekonomisinde ortaya konulan karşılıklı güvenilirlik kaidesi, sosyal normların toplumsal çevredeki yaptırımlarına binaen devam ettirilmektedir.

Atalardan kaynaklı bir özellik olarak; sözlü kültür ekseninde cereyan eden halk ekonomisi pratiklerinin nesiller boyunca edinilmesi, öğrenilmesi, benimsenmesi ve özümsemişi; “özendirme” yoluyla gerçekleşmektedir. Malum bünyedeki özendirme yolu ise iktisadî evrende vuku bulan başlıca alışkanlıkların ve davranışların, belli bir topluma özgü müşterek unsurlar olma potansiyelleriyle yakından ilgilidir. İlgili çerçeve içerisinde, sonraki nesillerin bunları öğrenmesi “telkin” ve “teşvik” faktörlerine bağlanmaktadır (Güngör, 1999, s. 102).

Bahse konu zemin etrafında, tarihî çizgideki yerini her kuşak, kendinden önceki kuşağı “rol model” alma yoluna giderek; bu yöndeki pratikleri idrak etmektedir. Söz konusu duruma istinaden; halk arasındaki karşılıklılık esasına dayalı ticarî etkileşimler doğrultusunda oluşan, gelişen, yayılan ve yerleşen trampa usulü bazı uygulamalar; mevcut telkin ve teşvik öğelerinden hareketle, nesiller silsilesine akseden tecrübeler işaret etmektedir. Bu doğrultuda, kültürel sürekliliğin varlığı ekonomiye bağlı olduğu gibi; ekonominin varlığı da kültüre sıkı sıkıya bağlıdır (Boas, 1944, s. 193).

Bilindiği gibi, halk ekonomisi, modern ekonomi düzenleri de dâhil olmak üzere; sayılı ekonomik sistemler arasında gösterilen bir geleneksel ekonomi modelidir. Bununla beraber, halk ekonomisi, toplumsal çatı altında; sözlü kültür ortamı itibarıyla belirlenen bir kısım kaidelerin yansımasıdır. Malum çerçeve içerisinde, halk ekonomisinin temin ve tesis ettiği toplumsal düzenin var oluş şartlarından biri; bu minvaldeki kaidelerin, sözlü kültür yaratmalarından takip edilebilmesidir.

Halk ekonomisi bağlamında tayin edilen belirgin kuralların ve bu kurallara dönük uygulamaların, “karşılıklı söz” beyanatıyla teminat altına alındığını belirtmekte fayda vardır. Buradaki karşılıklı sözden kastedilen şey, ürünlerin veya hizmetlerin, birbirleriyle değiştirilirken; insanlar arasındaki karşılıklı güven prensibinin ön plana çıkarılmasıdır. Zira halk ekonomisinin ana karakteristiklerinden biri, karşılıklı değişime taraf tutulan insanlar arasında, çoğunlukla şifahî bakımdan kurulan müşterek rızaya bağlı anlaşmaların varlığıdır (Özarlan ve Karataş, 2016, s. 22). Bu anlaşmalar vasıtasıyla, ürün

ve hizmet değişiminde karşılıklı olarak tutulan sözler, “yazıyla kayıt altına alınmayan belgeler” niteliğindedir.

Halk kültürünün en temel öğelerinden biri olan halk ekonomisi, kültürel yapının birinci dereceden belirleyicileri, yönlendiricileri ve düzenleyicileri içerisinde gösterilmektedir. İlgili doğrultuda, halk ekonomisi, insan yaşamının birçok alanına etki eden faktörlerin başında gelmektedir. Buna mukabil, halk ekonomisi, halkbilimine ait olarak sınırları çizilen çalışma kadrolarının hemen hemen hepsini muhatap alan bir altyapıya da sahiptir. Dolayısıyla halk ekonomisi; halk mimarisinden halk inançlarına, halk mutfağından halk takvimine, halk hukukundan halk meteorolojisine kadar; halkbiliminin hemen hemen bütün çalışma başlıklarına muhataptır.

Söz gelimi, Anadolu’nun pek çok yerinde; tarımdan elde edilen mahsullerin bol ve bereketli olması maksadıyla yılın belli dönemlerinde yağmur duasına çıkılması, halk ekonomisinin; halk meteorolojisine, halk takvimine, halk mutfağına ve halk inançlarına dair yansımalarını teşkil etmektedir (Artun, 2011, s. 242). Bu minvalde, halk ekonomisinin, geleneksel kültüre doğrudan sirayet eden bir yönünün olduğunu vurgulamak lazımdır. Zira malum iktisadî model kanalıyla, halkın geleceğe dönük geçim kaygısı giderilmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda, halkın ekonomik faaliyetlerine yönelik olarak, özellikle halk takvimi önemli bir rol oynamaktadır. Nitekim halk takvimi, ekseriyetle maddî ihtiyaçlardan ileri gelen ve kuşaktan kuşağa doğal bir öğrenme yöntemi ile aktarılan kültürel bir mirastır (Kara Düzgün, 2017, s. 117).

Bahsedilen istikamette, halk ekonomisine ait olarak ortaya konulan başlıca prensiplerin ve bu prensiplere dayalı kimi uygulamaların kadimlikleri, belli bir insan topluluğunun sözlü tarihiyle tanınan ve bilinen ataları ile torunları arasındaki kuşaklardan ileri gelmektedir. Bu hususun akabinde; halk ekonomisinden yola çıkılmak suretiyle yaratılan prensiplere ve yaşatılan pratiklere bağlanan ilk formların zamansal, mekânsal ve durumsal bağlamları tam olarak bilinmemektedir.

Aynı ölçüde, halk ekonomisi uygulamalarının ilk defa kim veya kimler tarafından meydana getirildiği de belli değildir. Mevzubahis kapsamda, halk ekonomisinin, en eski devirlerden beri sürdürülmekte olduğunun belirtilmesinde yarar vardır. Bu zemini takiben, halk ekonomisinin, köklü bir geleneğe sahip olduğunu dile getirmek mümkündür. Dolayısıyla da halk ekonomisi, kendiliğinden teşekkül eden kadim yapısı gereği, bugün bile geçerliliğini devam ettiren bir iktisadî arka planın öncüsü niteliğindedir.

Bu bağlamda, halk ekonomisinin; “örf”, “âdet”, “teamül”, “anane”, “töre”, “gelenek”, “görenek” ve “moda” (Örnek, 2000, s. 122) olarak sıralanan başlıca sosyal normlara bağlı kalmak suretiyle; hiçbir sorgulamayı kabul etmeksizin, mevcudiyetini bugün de koruduğu görülmektedir. Zira halk ekonomisi, eski alışkanlıkların ve davranışların, bazen ihtiyaca göre yeni anlamlar kazanarak bugüne yansımalarından müteşekkildir. Dolayısıyla halk ekonomisine dair uygulama esasları, halk sathında kutsal

bir nitelik taşımaktadır. İlgili husus, halk ekonomisi ilkeleri de olmak üzere, yaşamın neredeyse her zerresini ilgilendiren bir zemine mukabil; aşağıdaki alıntıyla açık ve net olarak sunulmuştur:

“Çok eski alışkanlıkların ilk sebebini ve çıkış yerini bilmeyiz; hatta onlar o kadar hayatımızın bir parçası olmuştur ki, kimse bunların niçin ve nasıl çıktığını sormayı da aklından geçirmez. İnançlarımızın pek çoğu da bu şekilde benliğimize işlediği ölçüde, şuurlu bilgi konusundan çıkar. İnsanlar niçin selâmlaşır? Niçin büyüklere saygı gösterilir? Kan akrabalarının evlenmesi niçin yasaktır? Cinsî sapıklığın niçin aleyhinde bulunuruz? Doğup büyüdüğümüz yer (vatan) bizim için neden kutsaldır? Niçin ibâdet ederiz? Bunlar ve benzeri sorular pek az sorulur; hattâ küçük ve kapalı cemiyetlerde hiç sorulmaz. İnsanlar çok köklü inanç ve uygulamaları âdetâ tabiatın bir parçası imiş gibi kuvvetle benimsemişlerdir. Nasıl yemek yiyorsak, su içiyorsak, tanıdıklarımızla da selâmlaşırız, Tanrı'ya inanırız, vatanımızı sever ve koruruz, büyüklerimizi sayar, küçüklere şefkat gösteririz.”¹

3. Halk Ekonomisinin Sosyal Normlara Yansımaları

İnsan hayatına belli yönlerden kolaylık sunmak amacıyla, bir kısım sözlü anlaşmalara veya antlaşmalara dayalı olarak teşekkül eden halk ekonomisi düzeni; görelî ve yerel bir kimliğe sahiptir. Bununla birlikte, halk ekonomisine ait uygulama esaslarının, umumiyetle geçerli oldukları kültürel çevrelerde bağlayıcılıkları söz konusudur. Nitekim her kültür çevresinde değişiklik arz eden bazı halk ekonomisi pratiklerine rastlamak muhtemeldir.

Malum nedenden dolayı, her kültürel çevrenin, geleneksel ekonomi bakımından çeşitlenebildiğinin ifade edilmesinde yarar vardır. Dahası, her kültürel muhitte; farklı biçimlerde oluşan, gelişen, yayılan, yerleşen, değişen ve dönüşen geleneksel ekonomilerden bahsetmek mümkündür. Ancak her ne sebeple olursa olsun, geleneksel ekonomik uygulamalar, genelde devlet otoritesinden bağımsız olmak suretiyle; halk nezdindeki şifahi yaptırımlarla varlıklarını sürdürmektedirler.

Halk ekonomisi düzeninde, bilhassa sosyal normların, kültürel sürekliliğe katkı sağlamaları gerekmektedir. Bu katkının ise başlıca işlevsel boyutları olmak zorundadır. İlgili minval üzere, işlevini kaybeden herhangi bir geleneksel iktisadî pratik, güncelliğini ve geçerliliğini yitirerek ortadan kalkmaktadır. Söz konusu durum, bu kapsamdaki kültürel birikimin kesintiye uğramasına yol açmaktadır. Nitekim kültürel kesinti, insan yaşamındaki kesintiye eşdeğer niteliktedir (Güngör, 1999, s. 100). Zira kültürel geleneklere özgü kimi pratikler, kesinti olması durumunda, rastlantısal düzeylerdeki

¹ Erol Güngör, **Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik**, 12. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1999, s. 90.

“moda” faktörlerine dönüşebilmektedirler. Dolayısıyla kısa süreli bir popülerite arz eden malum uygulamaların gelenekle olan bağlantıları kopmaktadır.

Malum bünye içerisinde, halk ekonomisi sistemine ait olan pratiklerin, makul seviyelerde yürütülmeleri esastır. Boş bir içeriğe sahip olan, dolayısıyla da akıl tarafından kabul edilmeyen bir iktisadî düzen, halk huzurunda ötelenmektedir. Bu eksende, toplumsal ahlak kuralları devreye girmektedir. Zira toplumsal ahlaka zıt olan bir iktisadî pratiğe rastlamak, neredeyse imkânsız gibidir. Örneğin, insanlar arasında cereyan eden mübadele ilişkilerinde; “karşı tarafa az ürün vermek, ancak karşı taraftan çok ürün almak” türünden bir uygulama; toplumsal ahlaka uygun görülmediği gibi, halk ekonomisindeki akla yatkinlik ilkesine de ters düşmektedir.

Bahsedilen duruma yönelik olarak, halk ekonomisi doğrultusunda ortaya konulan takas pratiklerinden hareketle; üretim değerleri arasında “denklik” şartı aranmaktadır. İlgili eksende, ticarî ilişkiler itibarıyla, işin içine sosyal normlar girmektedir. Sosyal normlar, geleneksel çevrelerde yürütülen ekonomik etkinliklerin, bir bakıma halk hukuku aracılığıyla; belli bir kontrole tabi tutulmalarını gerektirmektedir. Bu durumda, halk hukukunun, halk ekonomisine dayalı olarak sürdürülen sosyal ve kültürel nizamı sağlamaya yönelik bir özelliğe sahip olduğunu vurgulamakta fayda vardır (Karataş, 2018, s. 57-62). Nitekim halkın içinden çıkan örfî hukuk kuralları, halk iktisadını da şekillendirmektedir. Bahusus, mübadelede kullanılan ürünlerin denk sayılma zorunluluğu, bu durumu özetlemektedir.

Halk ekonomisine binaen geliştirilen sistemsel kaideler ve malum kaidelere bağlı uygulamalar, belli kodların sabit kalması koşuluyla, güncellenebilmektedir. Bu durum, ilgili unsurların, güncel birtakım gereksinimlere dayalı olarak değişmeleriyle alakalıdır. Bilindiği üzere, canlı bir organizma; kendisini sürekli olarak yenilemektedir. Aynı durum, sosyal hayatın tamamlayıcısı olan kültürel faktörler için de geçerlidir. Böylelikle insanî ilişkilerin, zamanla değişebildiği gözlenmektedir (Radcliffe-Brown, 1965, s. 192).

Malum hususun neticesinde, halk ekonomisi sistemine dair geleneklerin mahiyeti, toplumun karşısına çıkan başlıca ihtiyaç unsurları minvalinde; belli birer değişim ve dönüşüm süreci geçirebilmektedir. Bu düzlemden hareketle, halk ekonomisi pratiklerinin de bireysel ve toplumsal ihtiyaçlara göre belli bir şekle girdiğini vurgulamak lazımdır. Örneğin, son dönemler itibarıyla; hızlı bir biçimde kırsaldan kentsele doğru yönelen insanlar arasındaki ürün mübadelelerinde yer yer kullanılan para unsuru, paranın işin içine neredeyse hiç katılmadığı halk ekonomisi uygulamalarının değişim ve dönüşüm sürecini ön plana çıkarmaktadır.

Halk ekonomisi uygulamalarında vuku bulan bir kısım değişim ve dönüşüm öğeleri, birey ve toplum nezdindeki maddî refah düzeyine göre tayin edilmektedir. Söz konusu bağlamda, ilgili değişim ve dönüşüm öğelerinin, toplum yaşamındaki ihtiyaçları cevaplaması öngörülmektedir. Zira örfler, âdetler, gelenekler ve görenekler; şayet

toplumların ihtiyaçlarını cevaplamak maksadıyla ortaya çıkmışlarsa, toplumsal çevrede cereyan eden umumî sosyal değişmelerle beraber; birtakım kültürel unsurların da değişmesi kaçınılmazdır (Güngör, 1999, s. 95).

Söz gelimi, halk ekonomisindeki alış veriş usullerinde, ürün çeşitliliğinin artması ve bazen geleneksel ürünlerin yerini modern teknolojik araçların alması; bu eksenlerdeki kültürel değişimi ve dönüşümü öne çıkaran nedenlerin başında yer almaktadır. Aynı şekilde; savaş, göç, kıtlık, deprem, sel, kuraklık ve benzeri afetler veya felaketler; geleneksel ekonomi düzenini ister istemez etkilemektedir. Nitekim bu gibi travmatik gelişmeler, esas olarak, halk tabanındaki ekonomi pratiklerinin yeniden gözden geçirilmesine ve güncellenmesine fırsat tanıyan bir zemini işgal etmektedir.

SONUÇ

Sonuç itibarıyla, halk ekonomisinin, kendi içinde bütünlük barındıran bir geleneksel ekonomi modeli olduğunun belirtilmesinde yarar vardır. Bu duruma ilişkin olarak, halk ekonomisi; karşılıklı güven ve ahlak kuralları dâhilinde hayata geçirilen bir dizi küçük ölçekli ticarî faaliyetin süreklilik arz etmesiyle varlığını koruyabilmektedir. Dolayısıyla halk ekonomisi, sözlü kültüre bağlı olarak cereyan etmekle birlikte, şifahî bilgilere ve belgelere ait başlıca özelliklerden müteşekkildir.

Malum özellikleri; eski ve köklü değerlere sahip olmak, süreklilik ve gereklilik arz etmek, toplumsal düzeni kurmak, halka ekonomik istikrar sağlamak, ufak çaplı ticaret mekanizmalarında mantıksal bir uyum geliştirmek, insanlar arasındaki karşılıklı güven duygusunu tesis etmek, ticaret ahlakını yaşatmak, geleneksel üretime katkı sunmak ve benzeri şekillerde sıralamak mümkündür.

Bütün bu sayılan özelliklerin bir devamı olarak, halk ekonomisinin, kadim bir geleneği bünyesinde barındırdığının altını çizmek gerekmektedir. Zira halk ekonomisi, atalar döneminden getirilen kimi alışkanlıklardan ve davranışlardan beslenen bir gelenek kültürü unsurudur. Nitekim halk ekonomisi, insanlığın ilk devirlerinden itibaren ortaya çıkan maddî kaygıların beraberinde, neredeyse insanlıkla yaşıt bir geri plana sahiptir. Bu bünyeye yönelik olarak, insanlığın ilk zamanlarından bu yana, ekonominin yaşamı tamamıyla etkisi altına aldığı ortada olan bir gerçektir.

Halk ekonomisinin, insanlığın ilk dönemlerinden son dönemlerine kadar mevcut olan temel birtakım ihtiyaçlardan hareketle; ufak tefek güncellemeler doğrultusunda varlığını idame ettirdiğini vurgulamakta yarar vardır. İlgili şekilde, halkta karşılığı olan ekonomik faaliyetler, yalnızca “tespit” noktasıyla sınırlı kalmayarak; halkın gereksinimleri mukabilinde ilerlemiştir. Bu durum ise halka özgü olarak gelişen iktisadî kalkınmanın önünü açmıştır. Söz konusu kalkınma, özellikle ekonomik darboğaz anlarında kendisini hissettirmektedir. Zira malum zamanlarda, bilhassa kırsal kesimlerde

ikamet eden aileler, kendilerine ve çevrelerine yetebilecek derecede bir ürün yelpazesi ortaya koyabilmektedirler.

Halk ekonomisinin insanlar tarafından devam ettirilmesinde, bu yöndeki kültürel sürekliliğe mahal veren bazı değişim ve dönüşüm unsurlarının büyük etkileri bulunmaktadır. Söz konusu unsurlar, esas itibarıyla, halk ekonomisi pratiklerini destekleyici özellikler üstlenmektedir. Bu özelliklerin en önde geleni, şüphesiz, halk ekonomisi uygulamalarındaki işlev kaybının ortadan kaldırılmasıdır. Zira işlevini yitirmeye yüz tutan bir ekonomi düzeni, kısa vadede olmasa bile, uzun vadede tamamen ortadan kalkmaya mahkûmdur.

İlgili doğrultuda, halkın, kendine özgü iktisadî yaşamını; yazılı olmayan başlıca bilgilere ve belgelere dayandırmak suretiyle inşa etmesi, halk ekonomisinin karşılıklı anlaşmalar veya antlaşmalar bağlamındaki niteliksel yönünü ortaya koymaktadır. Bütün bu açıklamalardan yola çıkılarak, halk ekonomisi, sosyal yaşamın ve toplumsal yapının tümüne sirayet etmekle birlikte; geleneksel zemindeki maddî ve manevî kültür faktörlerini de belirleyen, yönlendiren ve düzenleyen bir sistematığın tezahürüdür.

KAYNAKLAR

- Alpago, H. (2018). Ekonominin Toplumsal Gelişme Sürecindeki Yeri. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6 (13), 303-317.
- Artun, E. (2011). *Türk Halkbilimi*. (Yedinci Baskı), Karahan Kitabevi.
- Bates, D. G. & Fratkin, E. M. (2003). *Cultural Anthropology*. (1st Edition), Allyn and Bacon.
- Boas, F. (1944). *The Mind of Primitive Man*. (Fourth Edition), MacMillan Company.
- Bougle, C. (1964). *Sosyolojinin Unsurları*. (K. N. Duru, Çev.), (1. Baskı), Millî Eğitim Basımevi.
- Çobanoğlu, Ö. (2009). Türk Halkbilimi Çalışmaları Kadrosuna Göre Atatürk Döneminde Araştırma Eğilimleri ve Sonuçları Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü: Atatürk Dönemi (1920-1938)*, Cilt 3, (1. Baskı), O. Horata (Ed.), Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Diken, H. A. (2022). *Halk Ekonomisi ve Geleneksel Mutfak Kültürü Bağlamında Kaz*. (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi.
- Güngör, E. (1999). *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*. (12. Baskı), Ötüken Neşriyat.

- Hamit Zübeyr (Koşay) (1932). *Halkbilgisi Kılavuzu*. (Birinci Basılış), Matbaacılık ve Neşriyat.
- Kafesoğlu, İ. (1998). *Türk Millî Kültürü*. (On Yedinci Basım), Ötüken Neşriyat.
- Kara Düzgün, Ü. (2017). Giresun'da Halk Takvimi, *Takvim Kitabı*, E. Gürsoy Naskali (Ed.), (1. Baskı), Kitabevi Yayınları. (ss. 115-144).
- Karataş, H. (2018). *Halk Hukuku Uygulamaları ve Sürgün Gelinler*. (1. Baskı), Doğu Kütüphanesi.
- Mauss, M. (2011). *Sosyoloji ve Antropoloji*. (Ö. Doğan, Çev.), Doğu Batı Yayınları.
- Örnek, S. V. (2000), *Türk Halkbilimi*. (II. Baskı), Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özarlan, M. (2005). Bir Halk Ekonomisi Örneği Olarak “Hab” ve “Değişik/Değişik” Geleneği ve İşlevleri. *Türkbilig*, (10), 54-59.
- Özarlan, M. ve Karataş, H. (2016). Halk Ekonomisinde Mübadele: “Örüden Tutma Kardaşlık” Örneği. *Millî Folklor*, 28 (110), 17-29.
- Özdemir, N. (2009). Kültür Ekonomisi ve Endüstrileri ile Kültürel Miras Yönetimi İlişkisi. *Millî Folklor*, 21 (84), 73-86.
- Radcliffe-Brown, A. R. (1965). *Structure and Function in Primitive Society Essays and Addresses*. (1st Edition), The Free Press.
- Rubin, P. H. (2003). Folk Economics. *Southern Economic Journal*, 70 (1), 157-171.
- Weber, M. (2014). *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*. (Ö. Ozankaya, Çev.), (2. Basım), Cem Yayınevi.